

c:alumni

+ Ber. op stoffen/stel

In de inrichtingen van justitie, Huizen van Bewaring, gevangenissen, TBS-inrichtingen en jeugdinstellingen met een totale capaciteit van ca. 14.000 cellen, is onder de gedetineerden en patiënten grote behoefte aan geestelijke verzorging. Uit een klein onderzoek is gebleken dat 75% van hen zegt daaraan behoefte te hebben.

alumni
30000

En dat blijkt ook uit het inschrijvingsoverzicht: de meesten zijn ingeschreven bij één van de in de inrichtingen aanwezige denominaties: de rooms-katholieke, humanistische, protestantse, joodse, hindoe en moslim geestelijke verzorging. Dat grote bereik van de geestelijke verzorging is opmerkelijk, omdat de meeste gedetineerden buiten de gevangenis meestal geen contact hebben met een kerk of een levensbeschouwelijke organisatie. Sterker nog: vaak hebben ze met niets of met niemand van de geïnstitutionaliseerde samenleving contact, vaak ook zijn ze voorbij alle eindstations van de hulpverlening. Ze leven in de marge en vaak ook nog buiten de marge van de samenleving.

Van 1979 tot en met 1997 heb ik gewerkt als justitiepredikant in huizen van bewaring en gevangenissen en aan de opbouw van de nazorgprojecten van Exodus (opvang en begeleiding van ex-gedetineerden). Sinds 1998 ben ik hoofdpredikant van het protestants justitiepastoraat.

Ook ben ik drie jaar lid geweest van de gemeenteraad van Den Haag, niet in de functie van wethouder, maar als gewoon lid van de raad.

Vanuit die ervaringsvelden is mijn bijdrage aan het thema van vandaag opgebouwd

De doelgroep gedetineerden

In de eerste plaats wil ik in het algemeen iets zeggen over de doelgroep gedetineerden en patiënten.

Wat mij als een rode draad is bijgebleven is de vicieuze cirkel waarin velen van hen zich met hun bestaan bevinden. De meesten gaan gevangenis-in gevangenis-uit. Er is 75% recidive.

Criminaliteit staat meestal niet op zichzelf. Want het bestaan van gedetineerden kenmerkt zich veelal door achterstanden in de persoonlijke levenssfeer en maatschappelijke achterstanden.

Wat de persoonlijke problematiek betreft zijn veel probleemvelden te noemen, die zich nogal eens concentreren in één persoon.

Ik noem er een paar: achterstanden in de persoonlijke ontwikkeling en identiteitsproblematiek; problemen in het omgaan met relaties; verslavingsproblematiek; problemen met de eigen religieus-culturele achtergrond; achterstanden in persoonlijke en sociale vaardigheden, scholing en maatschappelijke vaardigheden; het ontbreken van persoonlijke motivatie;

zingevingproblematiek; het ontbreken van duurzame significante contacten; vervreemding van de buitenwereld; eenzaamheidsproblematiek.

Aan maatschappelijke problemen kunnen onder meer worden genoemd: het ontbreken van werk (en als er werk is: het kunnen omgaan met werk); huisvesting; het ontbreken van voldoende steunende contacten; stigmatisering. Gesteld kan worden dat tussen de persoonlijke en de maatschappelijke problematiek meestal een verband bestaat; ze versterken elkaar over en weer. Er ligt hier een grote uitdaging voor het pastoraat en voor de kerk om een bijdrage te leveren mensen uit deze vicieuze cirkel te bevrijden. Door hen te helpen verwerken en zichzelf te verstaan, door te zoeken naar bronnen en ervaringen die draagkracht kunnen geven, door mee te zoeken naar concreet perspectief. Het gaat om heelheid te zoeken aan de gebrokenheid voorbij.

Het werk van het justitiepastoraat

In de tweede plaats een paar opmerkingen over het werk van het justitiepastoraat.

Er zijn 60 predikanten op 47 fulltime formatieplaatsen.

Globaal genomen houdt het werk van een justitiepredikant in: individueel pastoraat, het leiden van groeps gesprekken, het voorgaan in kerkdiensten en het deelnemen aan interdisciplinair inrichtingsoverleg.

Daarbij hebben geestelijk verzorgers ook een functie om te adviseren over de humaniteit van de detentie.

De geestelijke verzorging als geheel is erop gericht integraal in de inrichtingen werkzaam te zijn.

Waar gaat het inhoudelijk om in het protestants justitiepastoraat?

In het jaarverslag 1998 van het protestants justitiepastoraat zijn veelvoorkomende gespreksthema's bij de justitiepredikanten geïnventariseerd.

Nogal eens bestaat buiten de gevangenis het beeld dat gedetineerden de geestelijke verzorging gebruiken om even hun cel uit te zijn. Niets is minder waar. De gesprekken gaan over diepgaande thema's van geloof en leven.

Het hoogst scoorden de gesprekken over geloof en zingeving: over onder meer de persoonlijke betekenis van geloof en traumatische gebeurtenissen gekoppeld aan geloofsvragen.

Vervolgens werden genoemd: vragen op het gebied van schuld, schaamte, verantwoordelijkheid, vergeving, delict en delictbeleving, straf en strafbeleving, zin en onzin van straffen, gewetensvragen en vragen op het gebied van normen en waarden.

Als derde werden genoemd gesprekken in verband met de toekomst van de gedetineerde.

En als vierde gedetineerd zijn en relaties, verlieservaringen, rouw.

3

En tenslotte de beleving van de detentie en de eigen invloed daarop, hoe ga je om met de tijd. Identiteitsvragen, wie ben ik, wat is mijn zelfbeeld, ben ik slachtoffer of dader...

Een overvolle markt voor de theologie. Alle grote theologische thema's zijn in de actualiteit van het bajesleven direct aan de orde.

De vragen van justitiepredikanten

In verband met het thema van deze dag heb ik aan alle justitiepredikanten een korte vragenlijst toegestuurd. In korte tijd ontving ik ca. 35% van de formulieren terug.

Er sprak een grote betrokkenheid op dit thema uit. Een grote behoefte ook aan toerusting vanuit de theologie en aan reflectie op de ervaringen.

Ik schets een paar grote lijnen van wat ik terugkreeg:

Bij pastoraat, kerkdienst en groepsgesprek werd reflectie gevraagd op hoe je specifiek christelijke kernwoorden inhoudelijk en in interactie ter sprake brengt bij mensen die niet thuis zijn in de christelijke traditie. Van dogmatisch leerstellig naar waar het om gaat in het evangelie en hoe dit te verbinden is met het leven van iedere dag. Laagdrempelige theologie. Er werd gevraagd: 'Is het mogelijk theologie voor de basis te schrijven? Geloven anno 2000, waar kan dat voor staan en wat zie je ervan in de praktijk? Zou dit ook op internet kunnen?'

Op het gebied van het persoonlijk pastoraat werd door nogal wat collega's gevraagd naar een eigentijdse invulling van begrippen als verantwoordelijkheid, zonde, schuld, schuldverwerking, vergeving.

En verder stelde iemand de vraag naar besturing. Hoe kun je bespreekbaar maken 'Waarom overkomt mij dit? Wat bedoelt God hiermee?'

Er is behoefte aan psychologische scholing en reflectie op de verhouding tussen psychopathologie en pastoraat. Er is een brede vraag naar contextueel pastoraat. Een collega, werkzaam met vrouwen in detentie, vroeg om sexe-specifiek pastoraat.

Over de kerkdienst schreef iemand: 'Hoe houd je een kerkdienst voor grotendeels jonge mensen die over het algemeen weinig of niets weten van bijbel, kerk, godsdienst, en ook nog uit verschillende culturen en leefwerelden stammen?'

Verder werd als behoefte uitgesproken:

- zo leren preken dat er in de dienst iets gebeurt reflectie op de presentatie. Het pakkende verhaal.
- een narratieve theologie
- een bezinning op de multireligieuze eredienst en op de vraag of er in een gesecculariseerde cultuur iets van een seculiere liturgie is te ontwikkelen.
- teksten voor liederen op bekende melodieën
- aandacht voor een liturgie van participatie. Toehoorders die meedoeners worden.

- 4 -

Wat betreft groepswerk werd gevraagd om

- bajescatechese, voor zeer laaggeschoolden, allochtonen, aansluitend bij hun geloofs- en belevingswereld
- ethische en morele verkenningen voor mensen met levenservaring, maar zonder kennis.

Over de verhouding van de geestelijke verzorging tot de inrichting en andere disciplines werd het volgende opgemerkt.

Er is behoefte aan reflectie op het eigene, de betekenis en de zin van geestelijke verzorging in interdisciplinair werken. Iemand schreef: "Het gaat om de communicatie met modern en verlicht heidendom. Men gelooft van alles, behalve het traditionele."

Het gaat dan ook om vragen als hoe vertaal je je werk naar mensen die jouw taal niet spreken. Op dit gebied ligt ook de vraag naar de meerwaarde van geloven en kerk. Wat voegt dit wezenlijk toe?

Er wordt gevraagd naar leren omgaan met een managementssysteem.

Er is verder behoefte aan: christelijke ethiek in totaalinstituties, toerusting bij het leveren van een bijdrage aan humaniteit en kwaliteit van detentie en een actuele bezinning op de scheiding van kerk en staat.

Vervolgens heb ik gevraagd aan welke nieuwe theologische reflectie behoefte is in een tijd van individualisering, verzakelijking en secularisering.

Uit de reacties een viertal punten.

1. Gevraagd wordt een theologie die nuances kan ontdekken wat betreft secularisatie. Godsdienstsociologisch onderzoek is gewenst naar spiritualiteit en religiebesef bij jonge Antillianen, Surinamers, Afrikaners, jonge Marokkanen en Turkse moslims.
2. Er is een vraag naar verwoording van de betekenis en de zin van gemeenschapsvorming, van inhoud en betekenis in tegenstelling tot zakelijkheid en nuttigheid; religie als bindenden activiteit uitgewerkt en doordacht.
3. Men ziet graag bezinning op de individualisering. Iemand stelde: 'Geloof, religie heeft iets te maken met het doorbreken van grenzen van individualisering. We hebben iets samen wat meer is dan de som van de individuen. Wat is dat meer? Druk dat eens theologisch uit.'
4. Verskillende predikanten vroegen om toerusting tot de dialoog met andere religies vanuit de eigen bronnen. Een predikant schreef: 'Kan de theologie ons helpen in de interreligieuze cultuur van vandaag onze wereld te bezien als eenheid in verscheidenheid? Met andere woorden: kan de theologie ons helpen de vertaalslag te maken van westers christelijk denken naar vergelijkbaar gedachtengoed in andere religies teneinde begrip en verdraagzaamheid te kweken?'

De laatste vraag in de vragenlijst was of er een taak is weggelegd voor de theologie inzake de reflectie op de ervaringen in het justitie- en nazorgpastoraat ten behoeve van theologie, opleiding studenten en terugkoppeling naar de kerken. Er werd gesteld dat er in de theologie te weinig belangstelling is voor wat er in het justitiepastoraat omgaat. Vervolgens dat er een taak ligt om de ervaringen van het justitiepastoraat in beeld te brengen als bron van theologische reflectie en als bron van inspiratie voor de gemeente. Ook vond men dat studenten gestructureerd kennis dienen te nemen van de praktijk van dit pastoraat. Gevangenispastoraat, zo werd gesteld, is een vergrootglas voor het gewone pastoraat.

Ervaringen vanuit het nazorgpastoraat

In vervolg op het justitiepastoraat wil ik ook nog kort ingaan op het nazorgpastoraat.

Veel gedetineerden hebben ook na de detentie behoefte aan opvang en begeleiding.

In verband daarmee is aan het begin van de jaren 80 in Den Haag vanuit pastores en vrijwilligers werkzaam in het justitiepastoraat het project Exodus ontstaan.

De grondgedachte van Exodus was mogelijkheden te scheppen om de pastorale zorg die tijdens de detentie van betekenis was ook na de detentie voort te kunnen zetten. De kerken als brede samenlevingsverbanden werden daarbij betrokken om voor de opvang en begeleiding ook een maatschappelijk draagvlak te hebben. De lijn was: professionele begeleiding maar ingebed in de samenleving.

Er ontstond in Den Haag eerst een laagdrempelig opvangcentrum waar ex-gedetineerden konden aanlopen voor persoonlijk contact. Het werd gerund door vrijwilligers.

Daarnaast ontstond een huis voor begeleid wonen met 16 plaatsen waar ex-gedetineerden in een professioneel geleid gestructureerd dagprogramma een jaar lang onder begeleiding kunnen wonen. Ook werd een eigen fietsenmakerij opgezet als werkervaringsproject.

Uniek aan de begeleidingsopzet was dat deze inging op de complexe persoonlijke en maatschappelijke achtergrondproblematiek, zoals hierboven omschreven.

Zo ontstond een begeleidingsprogramma dat zich afspeelt op alle levensgebieden: wonen, werken, relaties en zingeving. De spits van het programma is maatschappelijke integratie, inhoudende data bewoners na het programma beschikken over eigen huisvesting, werk en nieuwe of herstelde contacten.

Deze begeleidingsaanpak is bijzonder succesvol en leidt ertoe dat veel bewoners de criminaliteitsspiraal kunnen doorbreken.

Inmiddels zijn er ook Exodus huizen in Utrecht, Alkmaar, Amsterdam, Leiden, 's Hertogenbosch en in voorbereiding in Rotterdam en in Groningen. Het geheel wordt overkoepeld door de stichting Exodus Nederland.

Essentieel is dat naast woon en werk begeleiding veel aandacht wordt gegeven aan relaties (relaties ook in familieverband) en zingeving. Zingeving zowel in de persoonlijke begeleiding van de bewoners als in de groepsgesprekken in huis. Symboliek wordt ingebracht om de begeleidingsfasen te markeren en te overbruggen.

Het is een grote maar ook zware uitdaging om met name het zingevingsprogramma in dit programma verder te ontwikkelen, zowel wat betreft de toerusting van de begeleiders als in de richting van de bewoners. Uiteraard is de vraag of hier niet een interessante taak ligt voor een theologische faculteit die de markt op gaat. Pastoraat en zingeving in instellingen van begeleiding voor jongeren en jongvolwassenen.

Personeelsbeleid justitiepastoraat

Een opmerking wil ik maken in verband met het personeelsbeleid van het protestants justitiepastoraat. Een opmerking die ook geldt voor de andere diensten geestelijke verzorging.

Justitiepredikanten zitten in een zogenaamde fuikfunctie. Dat wil zeggen dat er in het verlengde van hun functie weinig of geen carrière perspectieven zijn. Een terugkeer naar de kerk voor senior pastores is niet eenvoudig. Ook een overstap naar ander werk voor degenen die dat willen is niet gemakkelijk. Dit geldt naar ik begrepen heb ook voor gemeentepredikanten. Toch beschikken predikanten en misschien met name ook wel predikanten uit het categoriaal pastoraat over eigensoortige kwaliteiten om ook in andere functies te kunnen functioneren. Ik noem in dit verband bijvoorbeeld het mediation aanbod in het bedrijfsleven: bemiddeling interpersoonlijk en tussen instanties. *in conflictzone*

Een essentiële vraag is mijns inziens : hoe komen predikanten voor andere functies beter in beeld in de samenleving en hoe kan in opleiding en bijscholing hierop wat de bewustwording en ontwikkeling van hun eigen mogelijkheden betreft beter worden geanticipeerd. *beter worden geanticipeerd*

Ervaringen vanuit de gemeenteraad.

Ik sluit af met een enkele opmerking vanuit mijn werk in de gemeenteraad. Ik had ondermeer zitting in de commissie welzijn en samenlevingsopbouw met daarbij ook het programma van de multiculturele stad. Wat mij daarbij opviel was enerzijds de vitale betekenis die kerkgemeenschap in de grote stad kon hebben (en op nogal wat plaatsen ook had) en tegelijk het uit beeld zijn en niet aanwezig zijn in allerlei netwerken van welzijn en samenlevingsopbouw. Bij het gestalte geven van het welzijnsbeleid en de samenlevingsopbouw in een grote multiculturele stad kan een inbreng van de kerkgemeenschap van grote betekenis zijn.

Een systematische doordening op deze specifieke inbreng vanuit de maatschappelijke en politieke vragen in een grote stad is mijns inziens uitermate relevant.

Tenslotte: als de theologie vandaag de markt op gaat, gaat zij een bloeiende tijd tegemoet met, voorspel ik, een hoog rendement.
De velden zijn wit om te oogsten.